

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARCILARIN YER SEÇİMİ: GÜNCEL
YABANCI ÇALIŞMALARDA ELE ALINAN FAKTÖRLER VE
ANALİZLERDE KULLANILAN YÖNTEMLER ÜZERİNE KEŞİFSEL BİR
ARAŞTIRMA***

Yağmur Öz**

Date of submission: 02 19,-2020- Date of acceptance: 06 02,-2020

Özet

Küreselleşen ekonomilerin en önemli getirilerinden biri de çokuluslu şirketler tarafından yapılan doğrudan yabancı yatırımların yolunu açmasıdır. Birçok gelişmekte olan ülke, doğrudan yabancı yatırım girişlerini, ekonomik kalkınma fırsatı için yeni bir kapı olarak görmektedir. Olaya doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştirmek isteyen çokuluslu şirketler perspektifinden bakıldığında ise yer seçiminin stratejik önemi ortaya çıkmaktadır. Çalışmada, ev sahibi ülkenin yer seçim kararında etkili olan, doğrudan yabancı yatırımcıları çekme veya uzaklaştırmada önemli rol oynayan faktörlerin neler olduğunun belirlenmesine dair keşifsel bir araştırmanın yapılması hedeflenmektedir. Bu amaçla yabancı literatürde doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararlarının belirleyicisi olarak ele alınan faktörler ve bu faktörlerin yer seçim kararına etkileri geçmiş çalışmalar yardımıyla açıklanacak, sonrasında, 2000’li yıllardan bu yana yapılan güncel yabancı çalışmaların doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararı konusunda sağladığı katkılara değinilecektir. Çalışmanın ileride yapılacak araştırmalara, ev sahibi ülkenin yer seçim kararında doğrudan yabancı yatırımı en çok etkileyen faktörleri ve etkilerini ortaya koyarak, yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, Yer Seçimi, DYY Teorileri, Pazarlama, Keşifsel Araştırma

JEL Kodları: F2 ,F23, M31, R3

**LOCATION CHOICE OF DIRECT FOREIGN INVESTORS: AN
EXPERIMENTAL RESEARCH ON FACTORS DISCUSSED IN THE
CURRENT FOREIGN STUDIES AND METHODS USED IN THE ANALYSES
Abstract**

One of the most important benefits of globalizing economies is that it opens the way for foreign direct investments by multinational corporations. Many developing countries see foreign direct investment inflows as a new door for economic development opportunity. From the perspective of multinational companies who want to carry out foreign direct investment, the strategic importance of the location selection emerges. In this study, it is aimed to make an exploratory research to determine the factors that play an important role in attracting or removing foreign direct investors, which are effective in the location selection decision of the host country. For this purpose, the factors which are considered as the

* Bu çalışma 3-5 Mayıs 2018 tarihinde düzenlenen “7.Uluslararası İşletme Yönetimi Kongresi”nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Araştırma Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, yagmuroz@akdeniz.edu.tr, 0000-0002-2546-8879

determinants of the location selection decisions of foreign investors in the foreign literature and the effects of these factors on the location selection decision will be explained with the help of past studies. After that, the contributions of the current foreign studies since the 2000s to the foreign direct decision of the foreign investors will be mentioned. It is thought that the study will guide the future research by revealing the factors and the most influential factors affecting foreign direct investment in the decision of the host country.

Keywords: Foreign Direct Investment, Location Choice, FDI Theories, Marketing, Experimental Research

JEL Codes: F2 ,F23, M31, R3

I. GİRİŞ

Teknolojide ve iletişim alanında gerçekleşen büyük ilerlemeler, dünyanın hızla küreselleşmesini sağlarken, bir yandan da küreselleşmeye bağlı olarak mal, hizmet ve sermayelerini faaliyet gösterdikleri ülkelerden başka yerlere, uluslararası pazarlara, taşımak isteyen çokuluslu şirketlerin doğmasına neden olmuştur. Önceleri sadece ulusal düzeyde düşünülen ekonomi, siyaset, kültür gibi yatırımlar açısından büyük önem taşıyan kavramlar, küreselleşme denilen bu yeni olgu ile birlikte uluslararası düzeyde irdelenmeye başlamıştır. Ulusal düzeyde, mikro bir bakış açısıyla faaliyet gösteren şirketlerin, uluslararası pazarlarda rol almaya başlamaları, faaliyet gösterilecek yerin seçimini ve bu yerde faaliyet gösteren oyuncuların, rakiplerin, paydaşların, ortakların ve ortaklıkların makro bir bakış açısıyla yeniden tanımlanmasını önemli hale getirmiştir. Ülkeler, uluslararası alanda gerçekleşen faaliyetlere uyum sağlamak adına ekonomilerini dışa açık hale getirirken, aynı zamanda uluslararası standartlara uygun davranma, uluslararası düzenlemelere katılma baskısını hissetmeye başlamışlardır. Bu baskılar ülkelerin dış kaynak arayışlarını, kıt kaynaklara sahip olma düşüncesinden dış ortaklarla çalışmaya doğru kaydırmaya başlamıştır. Doğrudan yabancı yatırım kavramı; bir ülkede sıfırdan yeni bir firmanın kurulması, var olan yabancı bir firmaya ortak olunması ya da o ülkede mevcut olan bir firmanın satın alınması sonucunda uluslararası düzeyde gerçekleşen sermaye akışını ifade etmektedir (Çinko, 2009). Bilginin hızla yayılmasına bağlı olarak artan olanaklarla birlikte, ülkeler arasındaki sınırların ortadan kalması ekonomik birleşmelerin yolunu açmıştır. Önceleri çoğunlukla gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen bu yakınlaşmalar, zamanla gelişmekte olan ülkelerin de uluslararası faaliyetlere dahil olmalarıyla alışlageldik bir hal almıştır. Doğrudan Yabancı Yatırımcıların (DYY), yatırımları için yüksek talep ve büyüme imkanı olan, düşük riskli, hammaddenin bol ve işgücü maliyetlerinin düşük ülkeleri tercih etmeleri beklenmektedir. Çokuluslu şirketler (ÇUŞ)'in

getirdiği yatırımların ülkelerin kalkınmalarında önemli rol üstleneceklerinden, ülkeler doğrudan yabancı yatırımcıları ülkelerine çekebilmek için gerek çeşitli vergi olanakları sağlayarak gerekse değişik politik düzenlemeler yaparak kıyasıya bir rekabet içine girmişleridir (Yılmaz, 2008).

Doğrudan yabancı yatırımların ülkeler ve yatırımcılar açısından önemi büyüktür. Yatırımcıların yer seçim kararları ise yatırımın sürdürülebilirliği açısından hayati önem taşımaktadır. Doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararlarında etkili olan faktörler; yer, zaman, sektör, firmanın faaliyeti ve ekonomik sistem gibi değişkenlere göre farklılık gösterebilmektedir (Watts, 1987). Doğrudan yabancı yatırımcılar yer seçim kararlarını sadece tek bir faktörü göz önüne alarak vermemektedirler. Yer seçim kararı birden çok faktör göz önüne alınarak yapılırsa dahi aslında bu faktörlerden sadece birkaç tanesi, doğrudan yabancı yatırımcıların seçim kararlarında belirleyici rol oynamaktadır. Yer seçim kararına etkisi olabilecek tüm değişkenler ele alınsa bile tüm bu değişkenlerin her birine bir arada sahip olmak mümkün olmadığı gibi, yatırım için en ideal yerin belirlenmesi de buna bağlı olarak mümkün değildir. Aslında yer seçim kararı; bir yerin avantaj sağlayan özelliklerinin dezavantajlarına üstün gelmesini ifade etmektedir ve büyük önem arz etmektedir (Laulajanien & Stafford, 1995: 15-17).

Çokuluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırım için tercih ettikleri yerin önemi kesin olmakla birlikte, bu konudaki çalışmalarda araştırmacıların yer seçim kararı için yararlandıkları yaklaşımlar, değişkenler ve analizler büyük ölçüde değişkenlik göstermektedir. Bu noktadan hareketle, çalışmada 2000’li yıllardan bu yana yapılan güncel yabancı çalışmalarda çokuluslu şirketlerin yer seçim kararlarını belirleyen faktörler, yararlanılan yaklaşımlar, çalışmalarda kullanılan analiz yöntemleri ve çalışmanın getirdiği yenilikler incelenmektedir. Çalışma, ileride bu alanda çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara, ev sahibi ülkenin yer seçim kararını incelerken en çok ele alınan faktörleri ortaya koyarak, farklı bir yol izlemeleri için yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle doğrudan yabancı yatırım ve yer seçimi ile ilgili temel yaklaşımlara yer verilecek, sonrasında yazın taraması yöntemi yardımıyla geçmiş çalışmalar incelenerek, bu çalışmalardan elde edilen doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararlarını etkileyen faktörler için elde edilen bulgulara yer verilecektir. Sonuç bölümünde ise bu bulgular özetlenerek, çalışmanın kısıtlılıklarından bahsedilecek ve sonraki çalışmalar için önerilerde bulunulacaktır.

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmada sözü edilen doğrudan yabancı yatırım, çokuluslu şirket kavramları bu başlık altında açıklanacaktır.

II.I. Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)

Doğrudan Yabancı Yatırım kavramı için farklı ifade biçimleri ve tanımları bulunmakla birlikte, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) doğrudan yabancı yatırımı; “doğrudan yabancı yatırımcının yerleşik olduğu bir ekonomiden farklı bir ekonomide, bir girişimin kontrol edilmesini içeren uzun dönemli bir yatırım faaliyeti” olarak tanımlamaktadır (OECD, 1996:7-8; UNCTAD, 2005:297).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD, 2005)’a göre doğrudan yabancı yatırım olarak kaydedilen işlemler şunlardır:

- Yatırımcının kendi ülkesinden başka bir ülkede yer alan bir şirkete ait hisseleri satın alması olarak ifade edilen öz sermaye veya iştirak sermayesi,
- Yatırımcının elde ettiği kazancın bağlı şirketlerce yeniden yatırıma dönüştürülmesi,
- Ana ve bağlı şirketler arasında gerçekleşen kısa veya uzun vadeli borç veya alacak işlemleri.

Çokuluslu şirketleri doğrudan yabancı yatırım yapmaya iten beş temel faktör; kaynak, piyasa, etkinlik, stratejik varlık ve kapasite ve diğer (kaçış, destek vb.) arayışlardır (Dunning, 1993:56-63).

II.II. Çokuluslu Şirket (ÇUŞ)

Doğrudan yabancı yatırım faaliyetlerine istinaden çokuluslu şirketler küreselleşmenin temel aracıdır (Yavan, 2006). Çokuluslu şirketler Yavan (2006)’a göre: “Merkezi genellikle gelişmiş bir ülkede bulunan bir ana firma ile onun kontrolü altında olan diğer ülke(ler)de bağlı şirketlere sahip olan; doğrudan yabancı yatırımın yanı sıra çeşitli uluslararası stratejik işbirliği ortaklıkları, taşeronu verme, dışsal mal alma işleriyle de uğrasan; bir veya daha çok mal ve hizmetin uluslararası üretimi, dağıtımını ve pazarlamasını ile ilgili konularda ekonomik faaliyet gösteren; genellikle eksik rekabet şartlarının bulunduğu oligopol piyasalarında operasyonlarını yoğunlaştıran; güçlü sermaye, teknoloji, yönetim, organizasyon, ulaşım ve haberleşme ağına sahip ve bu nedenle bağlı şirketlerin faaliyet, yönetim ve karar alma sürecini merkezi olarak

kontrol eden/etkileyen; sistem, ideoloji, rejim, milliyet, gelişmiş-azgelişmiş farkı gözetmeyen; temelde özel sermayeye, nadiren de kamu sermayesine dayanan; üretim hacmi, istihdam düzeyi ve satış hasılatı bakımından bir çok ülkenin milli gelirini aşan; bir taraftan kârını maksimize etmeye, diğer taraftan diğer piyasaları içselleştirmeye güdülenen; birden fazla ülkede faaliyet gösteren; kapitalizmin geldiği en son aşamayı temsil eden entegre firma veya firmalar topluluğudur”.

III. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Çalışma, Çokuluslu şirketler (ÇUŞ)’in doğrudan yabancı yatırımları için yer seçim kararlarını etkileyen faktörleri içeren bilimsel makalelerin değerlendirilmesine yönelik keşifsel bir araştırmadır. Çalışmada doküman incelemesi veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Çokuluslu şirketler (ÇUŞ)’in doğrudan yabancı yatırımları için yer seçim kararlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan yazın taramasında; ScienceDirect veritabanında anahtar sözcüklerinde “location choice” AND “ foreign direct investment” ve “location choice” AND “ FDI” bulunan çalışmalar gelişmiş arama ara yüzünde 2000 yılından günümüze zaman sınırlandırılması ile aratılmış, toplamda 28 adet makaleye ulaşılmıştır. Benzer şekilde Web of Science veritabanında da “FDI location choice” ve “foreign direct investment location choice” anahtar sözcükleri çalışmaların başlıklarında aratılmış ve toplamda 32 adet makale bulunmuştur. Bu makalelerden aynı olanlar elendiğinde toplamda 46 adet makaleye ulaşılmıştır ve çalışmalardan deneysel olanlar bulgulara dahil edilmemiştir. Taranan makaleler, çalışmanın amacı doğrultusunda, çalışmanın yazarı/ları, çalışmanın analizinde kullanılan yöntem, çalışmada ele alınan örneklem, çalışmanın hangi teori ışığında ele alındığı ve çalışmada kullanılan yenilik getiren faktörler (Bakınız: Tablo I) başlıkları altında özetlenmiştir.

IV. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

IV.I. Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararına etki eden faktörleri anlayabilmek için temel olarak uluslararası dış ticaret, doğrudan yabancı yatırım ve lokasyon teorilerine bakmak gerekmektedir. Dış ticaret teorisi, farklı ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaret faaliyetlerini ele alırken, çokuluslu şirketlerin bağlantılarını irdelememektedir. Lokasyon teorisinde ise, bir endüstrinin veya firmanın yatırım için yer seçim kararına açıklık getirilmeye

birlikte yatırımın yerli mi yoksa yabancı bir firma tarafından mı işletileceğine dair bir şey öngörülemezdir. Bu nedenle son olarak, doğrudan yabancı yatırımcının davranışlarını tam olarak anlayabilmek için Dunning'in (1977, 1979, 1980, 1988) hem dış ticaret teorisi, hem de lokasyon teorisinden görüşler içeren bir yaklaşıma sahip olan, doğrudan yabancı yatırımın sektöre, ülke orijinine ve mekana bağlı olarak analizini sağlayan, kavramsal çerçeveyi sunan eklektik paradigmasına bakmak gerekmektedir (Yavan, 2006). Ancak bahsi geçen teoriler dışında doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararlarını daha farklı bakış açılarından değerlendirebilmek ve daha kapsamlı sonuçlara ulaşabilmek için, farklı teoriler ve yaklaşımlar da literatürde yer bulmaktadır.

IV.I.I. Çalışmalarda Geçen Doğrudan Yabancı Yatırımcıların Yer Seçimi ile İlgili Yaklaşımlar

İncelenilen çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararı alması temelinde rol oynayan farklı teoriler bu başlık altında özetlenmektedir.

Geleneksel doğrudan yabancı yatırım yer seçim teorisi, kurulum maliyetlerinden arındırılmış firmaya özel varlıkların değerini en üst düzeye çıkaran yer avantajlarına odaklanmaktadır (Vernon, 1970; Horst,1972; Dunning, 1980). Dunning (1995)'e göre, pazarların işlem veya koordinasyon maliyetlerini en aza indirgeyecek yerel faktörler, doğrudan yabancı yatırım yer seçim kararında önem taşımaktadır. Bu yerel faktörler; doğal kaynaklar (Li & Hu, 2002; Belkhodja ve ark., 2017), iklim, kültür ve gelenekler, hukuk sistemi, pazarın büyüklüğü (Li & Hu, 2002; Siedschlag ve ark., 2013; De Simone & D'Uva, 2017), firmanın kendi özel avantajı (Huett ve ark., 2014), işsizlik oranı (Siedschlag ve ark., 2013), iş gücü kalitesi, iş gücü verimliliği (Aw & Lee, 2008), iş gücü ücreti (Li & Hu, 2002; Du ve ark., 2008a,b; Belkhodja ve ark., 2017; De Simone & D'Uva, 2017), vergi ve tarife politikası (Li & Hu, 2002; Siedschlag ve ark., 2013), altyapı olanakları (Du ve ark., 2008a,b) ve siyasi istikrar (Du ve ark., 2008a,b; 2012) gibi faktörleri içermektedir.

Yeni Ekonomik Coğrafya Modeli (NEG) (Krugman, 1991) yer seçim kararına, yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Endojen faaliyetlerin yoğunlaşması, firmaların kümelenmesinin gözlem düzeyiyle, çeşitli merkezci (toplanma) ve merkezden uzaklaşan (dağılma) kuvvetler arasındaki dengeden kaynaklanmaktadır ve bu yaklaşımın merkezinde yer almaktadır. Yoğunlaşma, ölçeklerin artan getirileri ile nakliye maliyetleri arasındaki etkileşim nedeniyle firmaların tek bir tesiste üretimlerini yoğunlaştırmalarına ve bu tesisi de nihai talebe yakın konumlandırmalarına olmaktadır. Bu teorik çerçeveye göre, bireysel firmaların konum seçimi,

pazara giriş ve üretim maliyetleri ile belirlenmektedir. Yeni Ekonomik Coğrafya modellerinde, yatırımcılar, üretim maliyetinin yüksek olduğu alanlardan kaçınmakta ve hedeflenen pazarlara iyi erişim sağlayacak merkezi yerlerde konumlanmaya çalışmaktadırlar (Disdier & Mayer, 2004; Chidlow ve ark., 2009).

Pazara giriş modu araştırmalarında temel alınan teorilerden biri de işlem maliyeti teorisi (Anderson & Gatignon, 1986). İşlem masrafları, ülkelerin kurumsal çerçevesinin bir unsurudur ve çokuluslu şirketler giriş modu seçeneklerini ve yer seçim kararlarını işlem maliyetlerine göre şekillendirebilmektedirler (Ma & Delios, 2007). Riskten kaçınan yöneticilerin, gelişmekte olan ülkelerdeki göreceli olarak daha riskli girişimler tarafından sunulan, geleceği parlak ancak riskli fırsatları tercih etmemeyi seçebileceğini öngören fikir, vekalet teorisine dayanmaktadır. Lien ve Filatotchev (2015)'ın bulguları doğrudan yabancı yatırım için yer kararları bağlamında vekalet teorisinin tahminleri ile uyumludur. Doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararlarını anlamaya yönelik olarak firmaların uluslararasılaşmasına yönelik teknolojik birikim yaklaşımı (Cantwell, 1989) unsurları yani bilgi yoğunlaşmasını ifade eden, teknoloji, Ar-Ge faaliyetleri, uzmanlaşma vs. öğeleri kullanılmaktadır (Jindra ve ark., 2016).

Kang ve Liu (2016) çalışmalarının altyapısını, stratejik niyet yaklaşımı (Hamel & Prahalad, 1989; Rui & Yip, 2008) ve kurumsal teori (North, 1990) bağlamında belirlemiştir. Kurumsal teori yaklaşımından yararlanan başka çalışmalar (Strange ve ark., 2009; Zheng ve ark., 2016) da bulunmaktadır. Stratejik niyet yaklaşımı, firmalarının doğrudan yabancı yatırımı, istikrarlı bir doğal kaynak temini sağlamak, uluslararası rekabetteki rekabet dezavantajlarını dengelemek için stratejik yetenekler kazanmak gibi kendilerine özel stratejik hedeflerini gerçekleştirmek için stratejik bir araç olarak kullandıklarını var saymaktadır (Deng, 2009). Kurumsal teori ise, karmaşık kurumsal yapıların, sosyal araçlara kısıtlamalar getirerek ve sosyal etkileşimlerin belirsizliğini azaltarak örgütsel davranışları düzenlemesini önermektedir (North, 1990). Firmaların bir bölgede üretimi başlatarak, oradan erişebilecekleri daha büyük pazara ihracat faaliyetlerinde bulunmaları yaklaşımı olan ihracat platformu teorisi (Neary, 2002) de doğrudan yabancı yatırım yer seçiminde kullanılmaktadır. (Basile ve ark., 2008).

İçselleştirme teorisi (Buckley & Casson, 1976), hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerden gelen çokuluslu şirketler için, doğrudan yabancı yatırımların, doğal kaynaklara erişim ihtiyacından kaynaklandığı durumlarda, yatırımda bulunulacak piyasa da yatırımların

etkinliğine ve verimliliğine engel teşkil edecek sorunların öngörülmesi ve bunlara göre hazırlıkların yapılmasına dayanmaktadır. Kang ve Jiang (2012), buradan hareketle ev sahibi ekonomide stratejik varlıkların bulunabilirliğinin yer seçim kararına etkisini irdelemektedirler. Eklektik Paradigma (OLI Paradigması) ise, bir firmanın ürün yenilik yeteneğinin (inovasyon), uluslararası rekabet etme konusunda avantaj sağlayacağını önermektedir (Dunning, 1988). Luo ve ark. (2008), Dunning (1988)'in eklektik paradigmasında çokuluslu şirketlerin üretim yeri kararında geçen faktörlerden 3'ünü (doğal kaynak, pazar, ürün/süreç etkinlik arayışı) çalışmalarına dahil etmektedir. Üst kademe teorisi (Finkelstein & Hambrick, 1996), yer seçimi gibi stratejik kararlar ve kurumsal performans üzerine hissedarların önemli bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmektedir. Strange ve ark. (2009) çalışması bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Sosyal ağ teorisi (Burt, 1997), ne tür ağ ilişkilerinin örgütsel ve bireysel düzeyde fayda sağladığı ile ilgilenmektedir. Jean ve ark. (2011) çalışmalarında, üst düzey yöneticilerin etnik bağlarının, doğrudan yabancı yatırım yer seçimini kolaylaştırmada önemli etkileri olduğunu, ancak, etnik bağların, şirket performansının iyileştirilmesine faydası bulunmadığını göstermektedir. Dikey entegrasyon teorisi (Helpman, 1984), çokuluslu şirketlerin üretim süreçlerini, farklı faktör kaynaklarının avantajlarından yararlanabilmek için farklı yerlerde farklı aşamalara ayırdığını, yatay entegrasyon teorisi (Horstmann & Markusen, 1992) ise, çokuluslu şirketin temel motivasyonunun faktör kaynaklarının farklılıklarından yararlanmak yerine pazara giriş sağlamak olduğunu varsaymaktadır. İlk teoride işgücü maliyetleri gibi üretim maliyetindeki farklılıklar, ikincisinde ise ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğü ve ticaret maliyeti doğrudan yabancı yatırımcılar için önem taşımaktadır. Barassi ve Zhou (2012), her iki teori tarafından önerilen yaklaşımlar ışığında, çokuluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırım yer seçimi kararlarına yolsuzluğun etkisini incelemektedirler. Uluslararası ticaret teorisi, ev sahibi ülkedeki ekonomik yönelimin, küresel üretim ve ticaret modellerine daha kolay uyum sağladığında, ülkenin yabancı yatırımcılara daha cazip geldiğini iddia etmektedir. (Vernon, 1966). Kang ve Jiang (2012), bu düşünce çalışmalarında ile ev sahibi ekonominin ihracat kapasitesinin, doğrudan yabancı yatırımın çekilmesi için önemli bir faktör olduğunu irdelemektedirler.

IV.II. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Yer Seçimi

Çokuluslu şirketler, doğrudan yabancı yatırım kararı verirlerken; öncelikle yatırım yapacakları bölgenin dünya üzerindeki yerini, sonrasında bu bölgede bulunan ülkelere yatırım için en uygun olanını ve en sonunda ise bu ülke içinde nereye konumlanacaklarını belirlemektedirler. Çokuluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırımları için yer seçim kararı

üzerine yapılmış çalışmalar; ülkeler arası ve ülke içi yer seçimi olmak üzere iki düzeyde ele alınmıştır (McCann & Mudambi, 2005). Ev sahibi ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımın çekilmesinde veya uzaklaştırılmasında rol oynayan birçok sebep bulunmaktadır. Yatırımcılar doğrudan yabancı yatırımlarını genel olarak yatırım yapmaya en uygun olduğunu düşündükleri, en yüksek getiriye sağlayacakları ülkede yapma kararı verirler. Asıl neden kârlılık olmasına rağmen, yatırım yapılacak olan ülkedeki siyasi, psikolojik, coğrafi, sosyal ve hukuki faktörler de karar vermede çok önemli rol oynamaktadır.

IV.II.I. Çalışmalarda Geçen Doğrudan Yabancı Yatırımcıların Yer Seçimi İle İlgili Faktörler

Çokuluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırımları için yer seçim kararlarını inceleyen çalışmalardan elde edilen faktörler aşağıdaki başlıklar altında toplanmaya çalışılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımın lokasyona özgü niteliklerini analiz edebilmek için pazar boyutu, işgücü ücreti, altyapı olanakları ve yığılma ekonomileri faktörleri kullanılmaktadır (Lien & Filatotchev, 2015).

Yığılma ekonomileri bir ülkenin cazibesinin belirleyicileri arasındadır (Disdier & Mayer, 2004). Diğer doğrudan yabancı yatırımların o yerde varlığı yer seçim kararı için önemli etkilere sahiptir (Wu & Strange, 2000). Yığılma ekonomileri, firmaların ya da ekonomik faaliyetlerin belli bir yerde öbeklenmesi sonucunda elde edilen fayda/tasarruf şeklinde tanımlanabilmektedir. Burada bahsedilen fayda, firmanın kendi faaliyetlerinden daha çok, diğer firmaların veya bağlı olduğu endüstrinin gelişmesinden ya da bulunduğu yerin sağladığı avantajlardan kaynaklanmaktadır. Dicken (1998: 76)'a göre, yığılma ekonomileri firmaların yer seçimlerini açıklarken kullanılacak faktörlerden en büyük öneme sahip olanıdır. Yığılma ekonomileri, yer seçim kararında firmalara yerel ortamla ilgili bilgi edinme imkanı sağlayabileceği gibi, o yerde başka yatırımcıların da faaliyet göstermeleri belirsiz piyasalarda yatırımcılar için teşvik edici bir rol oynayabilmektedir. Ülkenin belirli bir yerinde öbeklenmiş yatırımcıların varlığı, çokuluslu şirketlerce o yerin önemli bir potansiyele sahip olduğuna işaret olarak algılanmaktadır (Dunning, 1998: 51). Çokuluslu şirketlerin yer seçim kararını inceleyen çalışmalarda, yığılma ekonomilerinin yer seçim kararında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir role sahip olduğu, farklı ülkelerden örneklerle deneysel olarak kanıtlanmaktadır (Jindra, Hassan & Center, 2016).

Pazar ve yığılma ekonomileri faktörlerinin yanı sıra verimlilik, coğrafi faktörler ve bilgi arama faktörü de, bir yere doğrudan yabancı yatırım girişi için itici temel güçler olarak

gösterilmektedir (Chidlow ve ark., 2009). Doğal kaynaklar ve düşük iş gücü maliyetleri gibi temel faktörler, Çin'in iç bölgesindeki doğrudan yabancı yatırım yerlerinin belirlenmesinde önemli faktörler değildir. Bunlar yerine, endüstriyel yığılmanın önemli etkisi bulunmaktadır (Luo ve ark., 2008). Yin ve ark. (2014)'lerine göre ise iş gücü maliyeti Çin'deki hizmetler sektörüne doğrudan yabancı yatırım girişinde önemli etkiler yaratmakta iken, yine yığılma etkisinin de önemine değinilmektedir.

Pazar, talebin bulunduğu, tüketicilerin var olduğu yer anlamına gelmektedir. Bir firma için maliyetlerini düşürebilmek ne denli önemli ise, ürettiği mal ya da hizmeti alıcılara ulaştırabilmek o denli önemlidir. Pazara yakınlık veya pazarın sahip olduğu potansiyel doğrudan yabancı yatırımcıya pek çok avantaj sağlamaktadır. Çokuluslu şirketlerin yer seçimi üzerine yapılan araştırmaların hemen hemen hepsinde pazar ile ilgili değişkenler analizlere dahil edilmektedir. Bu değişkenler çalışmalarda; kişi başına düşen gelir, GSYH ve piyasa büyüklüğü olarak yer bulmaktadır.

Pazar büyüklüğü bir ülkenin çekiciliğinin belirleyicileri arasındadır (Disdier & Mayer, 2004). KOBİ'lerin pazara giriş maliyetleri çok olsa dahi, bölgenin teknik verimlilik düzeyi yüksek ise, doğrudan yabancı yatırımlarına yer seçimi için bu maliyetlerin olumsuz etkilerine katlanmaktadırlar (Li & Hu, 2002). Doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararlarında; mevcut ve gelecekteki yerel pazara olan talep beklentisi ve piyasada düzenleyici otoritelerin genel merkezine yakınlık belirgin bir etkiye sahiptir (Wu & Strange, 2000). Güney Koreli çokuluslu şirketler için pazar büyüklüğü, olumlu yönde etki göstermektedir (Kang ve Lee, 2007). Bir firmanın denge kararı, pazar büyüklüğünün yanı sıra yabancı bağlı kuruluşların kurulması, üretim maliyetleri, nakliye maliyetleri ve kendi verimlilik seviyesinin sabit yatırım maliyetlerine bağlıdır. Amerika Birleşik Devletleri'ne kıyasla Çin'de daha düşük sabit yatırım maliyetleri olması nedeniyle, Amerika Birleşik Devletleri'ne yatırım yapan Tayvanlı çokuluslu şirketler, Çin'e yatırım yaptıklarında daha üretken olmaktadır. (Aw & Lee, 2008).

İş gücü maliyetleri doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararlarını etkileyen önemli faktörlerden biridir. İş gücü hem niteliği hem maliyeti açısından ülkeler ve hatta ülkeler içindeki bölgeler arasında büyük farklılıklar gösterebilmesi nedeni ile yer seçim kararında güçlü bir etkiye sahiptir. İş gücü maliyetleri çalışanlara verilen maaşı ve çalışanlar için yapılan diğer harcamaları (sosyal güvenlik, işsizlik sigortası vs.) içermektedir.

Yüksek işgücü maliyetlerinden kaynaklanan olumsuz etki KOBİ'ler açısından bakıldığında, yüksek bir bölgesel teknik verimlilik düzeyi ile ortadan kaldırılabilir (Li

& Hu, 2002). Güney Koreli çokuluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırım yer seçiminde işgücü kalitesi olumlu yönde, maliyetler ise olumsuz yönde etkili etmektedir (Kang & Lee, 2007). Doğrudan yabancı yatırım için az gelişmiş ülkelerin seçilmesi, özellikle kısa vadede bir şirketin istihdam artış oranını düşürürken, daha gelişmiş ülkelerin seçilmesi, istihdamdaki büyümeyi önemli ölçüde etkilememektedir (Debaere ve ark., 2010).

İncelenen çalışmalarda ulaşım, iletişim ve altyapının varlığı, niteliği ve erişilebilirliğinden bahsedilmektedir. Erişilebilirlik ve altyapıyı genel anlamda; karayolu, demiryolu, denizyolu, havayolu ve su kanalları gibi ulaşım yolları ve telefon, posta ve diğer haberleşme sistemlerini içeren iletişimi, erişilebilirlik olarak tanımlamak mümkündür. Ayrıca altyapı hizmetleri elektrik, su, gaz, kanalizasyon, atık vb. gibi olarak değerlendirilmektedir.

Hizmet sektöründe bir alanda (sigortacılık sektörü) telekomünikasyon olanaklarının kullanılabilirliği ve rahatlığının büyük önem taşıdığı, imalat sektörü ile ilgili yapılmış olan çalışmaların aksine, maliyet ve altyapı hususlarının önemsiz olduğunu göstermektedir (Wu & Strange, 2000). Güney Koreli çokuluslu şirketlerin konum belirlemelerine ulaşım altyapısı olumlu yönde etki ederken, ülkede bulunan iç su yolu geçitlerine olan mesafe ise olumsuz yönde etki göstermektedir (Kang & Lee, 2007).

Çokuluslu şirketlerin konum seçiminde bahsi geçen devlet politikasının işlevi, eşitsizliklerin giderilmesi, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması veya sanayileşmenin düşüşe geçtiği alanların yeniden canlandırılması, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve böylece başta sanayileşme olmak üzere temel ekonomik faaliyetlerin ülke çapında mümkün olduğu kadar adaletli bir şekilde dağılmasının sağlanmasıdır (Watts, 1987: 211). Hem ev sahibi ülkedeki yetkili makamların hem de çok uluslu şirketler için politika teşviklerinin önemli etkileri bulunmaktadır (Luo ve ark., 2008).

İşletme ruhsatının verilmesinde açıklık faktörü yer seçim kararında önemli etkilere sahiptir (Wu & Strange, 2000). Devlet politikalarının Güney Koreli çokuluslu şirketin doğrudan yabancı yatırımlarının yer seçim kararlarında olumlu yönde etkisi bulunmaktadır (Kang & Lee, 2007). Yer seçim kararlarını siyaset odaklı kentlerden yana kullanan çokuluslu şirketlerin, ekonomik odaklı kentlere yatırım yapan şirketlerden daha az hayatta kalma olasılıkları bulunmaktadır (Ma & Delios, 2007). Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan geri kalmış bölgelere tahsis edilen yapısal fon ve uyum fonu politikaları doğrudan yabancı yatırımcıları çekmede etkilidir (Basile ve ark., 2008). Doğrudan yabancı yatırımcılar; fikri mülkiyet haklarının daha iyi korunduğu, devlet müdahalesinin daha az olduğu, yolsuzluk

seviyesinin daha az olduğu ve sözleşmelerin bağlayıcılığının yüksek olduğu bölgelerde yatırım yapmayı tercih etmektedirler (Du ve ark., 2008a). Politik yolsuzluk, doğrudan yabancı yatırım stok dağılımının farklı kümeleri için farklı etkiler göstermektedir, hatta yolsuzluğun "yardımsever" rolünün yer seçim kararında etkili olduğu durumlar bulunmaktadır (Barassi & Zhou, 2012). Şirketlerin dış ilişkisel bağlantılarının etkinliği, yabancı bağlı şirketin yeri ile o ülke arasındaki kültürel ve tarihi bağların gücüne göre değişmektedir (Strange ve ark., 2009).

Kültürel etkiler açısından, üst düzey yöneticilerin etnik bağlarının, doğrudan yabancı yatırım için yer seçimini kolaylaştırmada önemli olduğu görülmektedir. Ancak, etnik bağların, Çin'deki firma performansının iyileştirmesinde etkisi bulunmamaktadır (Jean ve ark., 2011). Kültürel olarak Çin'den daha uzak olan ülkelerin/bölgelerin, zayıf ekonomik kurumlara sahip bölgelere karşı daha güçlü bir isteksizlik sergilediği görülmektedir. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımın tamamına sahip olunan işletmelerin, ortak girişimler biçimini aldığı duruma göre bu isteksizlik daha belirgindir (Du ve ark., 2012).

IV.II.II. Çalışmalarda Yer Seçim Kararı ile Birlikte Değerlendirilen Değişkenler

Bu başlık altında, incelenen çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımcının yer seçim kararını incelerken, araştırmacı/ların çalışması/larının diğer çalışmalardan farklılaşmasını sağlayan özelliklerine değinilecektir.

Doğrudan yabancı yatırım literatürü 2000'li yıllardan önce incelendiğinde, mevcut çalışmaların büyük bir kısmı imalat sektöründe faaliyet gösteren, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yabancı sermayeli üretim tesislerinin yer seçim kararları üzerine yapılmıştır (Wu & Strange, 2000). Hizmet sektöründe faaliyet gösteren doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararlarını irdelemek ve literatürdeki boşluğu kapatmak isteyen Wu ve Strange (2000) çalışmalarında, Çin'in yüzölçümü büyüklüğünü göz önüne alarak, ülkede temsilcilik açmak isteyen sigorta şirketlerinin kuruluş yeri seçim kararlarında stratejik bir öneme sahip olduğunu düşündükleri; genel siyasi ortam, pazarın talebi, altyapı kalitesi ve maliyetle ilgili faktörleri incelemişlerdir. 1992-1996 yılları aralığında Çin'de kurulmuş olan 138 tane yabancı temsilcilik ofisinin verilerini koşullu logit modelini kullanarak analiz etmişlerdir. Yin ve ark. (2014), hizmet sektörü kapsamında ülke içindeki doğrudan yabancı yatırım akışının belirlenmesi için Çin'deki doğrudan yabancı yatırımcıların verilerinden yararlanmışlardır. Pazar arayışı ve müşteriler tarafından takip edilme amaçlarının hizmet sektöründe faaliyet gösteren doğrudan yabancı yatırımcılar için motive edici olduğu sonucuna varmışlardır.

Bölgesel teknik verimlilikler ile doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararı arasındaki bağlantıyı inceleyen ilk çalışma Li ve Hu (2002) tarafından ele alınmıştır. Daha önce ele alınmamış olan bölgesel teknik etkinlikler ile üretim yeri seçimi arasındaki ilişkiyi açıklayan teorik bir model oluşturarak, Tayvan'daki KOBİ'lerin 1989-1996 dönemindeki verilerinden yararlanarak iki değişken arasındaki ilişkiyi açıklamak için çoklu logit modelini kullanmışlardır. Yüksek bir bölgesel teknik verimlilik düzeyinin, doğrudan yabancı yatırımları çektiği ve yüksek ücretler ve kurulum maliyetinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırdığı sonucuna varmışlardır. Benzer şekilde, bu kez firmanın verimliliğinin üretim yeri seçim kararında etkisine bakan Aw ve Lee (2008), orta gelirli bir ülkedeki heterojen firmaların, coğrafi olarak yerli, yabancı yüksek gelirli ve yabancı düşük gelirli olarak ayrılmış üç pazara hizmet vermek için optimal üretim yerlerine karar vermekte olduğu çalışmalarında, daha üretken firmaların dışa yönelik doğrudan yabancı yatırım yaparken, en üretken firmaların Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yatırım yaptıklarını görmüşlerdir.

Doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararlarını bölgesel ayırım yaparak incelemenin öneminden bahseden Disdier ve Mayer (2004), 1980 yılından 1999 yılına kadar Doğu ve Batı Avrupa'daki Fransız çokuluslu firmaların 19 ülkede 1843 yer seçiminin belirleyicilerini incelemişlerdir. Doğrudan yabancı yatırımcının yer seçim kararında, ev sahibi ülkenin kurumsal kalitesinin önemli pozitif yönde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca potansiyel ev sahibi ülkelerden oluşan Avrupa'nın, yatırımcılarca Batı Avrupa ve Doğu Avrupa olarak iki ayrı grup şeklinde görülüp görülmediği araştırılmış, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, Avrupa Birliği ülkelerine göre yoğunlaşma etkisinin daha az güçlü olduğu görülmüştür. Doğu-Batı ayrımının ülke yer seçim kararında anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Güney Koreli çokuluslu şirketlerin yatırımlarını Çin'de eşit dağıtmamasından, %60'ından fazlasının kuzeydoğu bölgesinde konumlanmasından, yola çıkan Kang ve Lee (2007), koşullu logit tahminini kullanarak, Güney Koreli çokuluslu şirketler için pazar büyüklüğü ve hükümet politikalarının ekonomik bölgelere, işgücünün kalitesine ve ulaşım altyapısına göre yaklaşık olarak konum belirlenmesinde olumlu yönde etkili olduğu, işgücü maliyetleri, ülkede bulunan iç su yolu geçitlerinin varlığı ile mesafenin ise olumsuz yönde etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Bölgesel düzeyde yapılan çalışmalardan bir diğeri, Polonya'ya yapılan doğrudan yabancı yatırımcıların kendilerine özgü karakterlerine bakarak seçim kararlarını incelemişlerdir (Chidlow ve ark., 2009).

Geçiş ekonomilerinin ekonomik ve politik açıdan önemli alt ulusal çeşitliliğe ve karakteristik özellikle sahip olduğunda yola çıkan Ma ve Delios (2007), Çin'in iki ana metropolü olan Şangay ve Pekin'e doğrudan yabancı yatırım yapan Japon çokuluslu şirketlerinin, yatırım yeri için gösterdikleri eğilimi ve hayatta kalma ihtimallerini araştırmışlardır. Ekonomik odaklı bir yer seçim kararı olarak Şangay'da yatırım yapmayı seçen Japon çokuluslu şirketlerinin, Pekin'de yatırım yapan siyasi odaklı şirketlerden daha fazla hayatta olma olasılığı olduğu sonucuna varmışlardır. Ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre de, az gelişmiş ülkelerden daha gelişmiş ülkelere yatırım yapmaya başlamanın istihdam üzerine etkileri değerlendirilmiştir (Debaere ve ark., 2010). Kang ve Liu (2016) firma düzeyinde doğal kaynak arayışının Çin firmalarının doğrudan yabancı yatırım yer seçimlerini, ev sahibi ülke ve ülkenin düzenleyici güçleri ile etkileşime ne ölçüde girerek etkilediği sorusuna cevap aramaktadırlar. Ev sahibi ülkede devlet desteği ve yatırım yapan ülkede politik risk yüksek ise doğal kaynak arayışı niyetinin doğrudan yabancı yatırımın yer seçim kararını belirlemede etkili olduğu sonuca varmışlardır. Belkhodja ve ark. (2017) Çin'de belirli ekonomik bölgelere yatırım yapan çokuluslu şirketleri işgücü maliyeti, yığılma ekonomileri, eğitim, pazar büyüklüğü ve fikri mülkiyet hakları açısından yer seçim kararlarını değerlendirmeye çalışmışlardır.

Uygulanan politikaların doğrudan yabancı yatırımı çekmesi üzerine yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan geri kalmış bölgelere tahsis edilen yapısal fon ve uyum fonu politikalarının doğrudan yabancı yatırımcıları çekmede etkili olduğu, Avrupalı ve Avrupalı olmayan yatırımcılar tarafından farklı etkiler gösterdiği bulunmuştur (Basile ve ark., 2008). Ekonomik kuruluşların stratejilerinden kaynaklanan etkileri anlamak için Du ve ark. (2008a), Çin bölgesinde yatırım yapan ABD'li çok uluslu şirketler üzerinde çalışmışlardır. Yine ekonomik kuruluşların stratejilerinin, bu kez yığılma ekonomileri ile etkileşimini anlamak için Du ve ark. (2008b), ABD, AB, Japonya ve Kore'li doğrudan yabancı yatırımcıların Çin'deki yatırımlarını ele almışlardır. Yığılma ekonomilerinin (ağ dışsallıklarının) ve devlet kurumlarının, geleneksel faktörlerle birlikte etkilerine bakmışlardır. Değişen ülke politikaları ve stratejileri ile birlikte, doğrudan yabancı yatırımların yer seçimlerinde etkili olan faktörlerin de değiştiği fark edilmiştir. Luo ve ark. (2008), 1987 yılından bu yana Çin'in güneydoğu kıyılarında yer alan doğrudan yabancı yatırımcıların, Çin'in 2000'li yıllarda Batı Kalkınma Stratejisi'ni ve 2004'te Merkezi Çin Gelişme Stratejisi'ni başlatması ile birlikte iç kesimlere yayıldığını tespit etmişlerdir. Yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararına etkisi, parametrik ve parametrik olmayan

yöntemlerle analiz edildiğinde, yolsuzluğun “yardım eli uzatan” rolünün yer seçim kararında etkili olduğu görülmektedir (Barassi & Zhou, 2012). De Simone ve D’Uva (2017), yabancı yatırımcıları çekmek için yerel düzeyde kamu politikalarının rolüne odaklanarak Macaristan'daki doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini analiz etmiştir. Genel olarak toplumsal refah politikaları, mali teşvikler ve özel ekonomik bölgeler iş dostu bir çevre yaratmaya katkıda bulunduğu için kamu politikasının doğrudan yabancı yatırımcılar için önemini vurgulamaktadır.

Firmaya özgü özelliklerin ele alındığı az sayıda çalışma bulunmasından yola çıkan Strange ve ark. (2009), Asya'nın yeni sanayileşmiş ekonomilerinden biri olan Tayvanlı çokuluslu şirketlerin, hızla gelişen bir pazar olan Çin'deki doğrudan yabancı yatırım yer seçim stratejilerini araştırmaktadır. Ana şirketin sahiplik yapısının doğrudan yabancı yatırım yerleşim kararıyla ilgili olduğu ve özellikle de hem aile hem de aile dışı içeriden bir hissedarın seçim yeri üzerinde söz sahibi olduğu, ana şirketteki farklı pay sahiplerinin, risk açısından farklı tercihleri nedeniyle bazı lokasyonlara ayrıcalık tanıdıkları sonucuna varılmıştır. Jean ve ark. (2011), Çin'de yatırım yapan Tayvanlı ticaret grup yöneticilerinin etnik bağlarının doğrudan yabancı yatırım için yer seçiminde ve çokuluslu şirketin performansındaki etkilerini incelemiştir. Ekonomik kurumlar ve kültürün doğrudan yabancı yatırım yeri belirlemede çalışan Du ve ark. (2012), Çin'de yatırım yapan altı büyük kaynak ülkeden/bölgeden (Hong Kong, Tayvan, ABD, AB, Japonya ve Kore) gelen doğrudan yabancı yatırımın yer seçimi duyarlılıklarını Çin'in bölgelerindeki ekonomik kurumların gücündeki değişimle karşılaştırmaktadır. Huett ve ark. (2014), KOBİ'lerin bilgi yoğunluğu ve uluslararası deneyim gibi kaynaklarının, pazar, kaynak ve stratejik varlık arayışlarındaki etkilerini değer erozyonu riski olarak tanımlarken, yatırımcıların gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri tercih etme kararlarını firmaya özgü niteliklerle ilişkilendirmektedir. Bir kaynak farklı doğrudan yabancı yatırımlarla etkileşimde risk azaltma veya risk artırıcı etkiler ortaya koyuyor ise değer erozyonu riski ayrı kaynaklar için farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Jiang ve ark. (2014) firmaların diğer firmaların yabancı yatırımlarından deneyim edinebileceği fikri üzerinde araştırmalarını yürütmüşlerdir. Ev sahibi ülkedeki resmi ve resmi olmayan kurumsal çevrelerden kaynaklanan engellerin, diğer firmaların deneyimleri göz önüne alınarak azaltılabildiğini Japon şirketler üzerinden çalışmışlardır. Bir ev sahibi ülkedeki diğer firmaların deneyimleri arttıkça, ülkedeki kurumsal mesafe daha fazla olsa dahi doğrudan yabancı yatırım kararı verecek olan firma için bu durumun daha az caydırıcı etkisi bulunmaktadır. Deneyimlerden kaynaklanan olumlu etkinin önemi, farklı sektörlerdeki firma deneyimleri için

azalmaktadır. Jindra ve ark. (2016), Avrupa Birliği'nde Yerleşik Çokuluslu Şirketlerin gelişmekte olan bölge ve piyasalara yatırım yapma kararında; uzmanlaşma avantajlarından kaynaklanan endüstri dalgalanmaları, AB'nin alt ulusal bölgelerinde ve gelişmekte olan piyasalardan yabancı yatırımcıların konum seçme ihtimalini arttırdığı sonucuna varmışlardır. Ayrıca, analizler sonucunda AB'nin bir alt-ulusal bölge içinde çeşitlenen bir endüstri yapısından kaynaklanan sektörler arası yaygınlaşmanın da, gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı yatırımcıların konum seçme olasılığını arttırdığını, uzmanlaşmış emekten kaynaklanan dışsallıkların, yine AB'nin alt-ulusal bölgelerinde yükselen piyasalardan yabancı yatırımcıların konum seçme ihtimalini arttırdığını gözlemlemişlerdir.

Kurumsal faktörler ile ekonomik faktörleri sentezleyerek Çinli çokuluslu firmaların Kang ve Jiang (2012) yer seçim kararının dinamik bir nitelik taşıdığını görmüşler, farklı zaman dilimlerinde farklı gruplara yönelik karmaşık sonuçlar elde etmişlerdir. Anderson ve Sutherland (2015), stratejik varlık arayışında olan, sıfırdan yatırım ya da birleşme yoluyla doğrudan yabancı yatırımlarını Amerika'da yapma kararı veren Çinli çokuluslu şirketlerin farklı giriş modları için farklı motivasyonları olduğu ve stratejik ortaklıkların gelişmiş pazarlardaki stratejik varlık arayışının temel yolu olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca, finansal kriz dönemlerinde stratejik varlık arayışının yoğunlaştığı görülmektedir. Lien ve Filatotchev (2015), Tayvanlı çokuluslu şirketlerin risk algısını Çin'de bulunan illere göre; sosyal, yasal, ekonomik ve operasyonel boyutlarda değerlendirilmiştir. Bir firmanın doğrudan yabancı yatırımı gelişmekte olan ekonomilerin daha az keşfedilmiş ve daha riskli alanlarında yapma kararını; büyük (aile ve kurumsal) yatırımcılar tarafından elinde bulundurulmuş hisselerin yüzdesiyle, aile üyesi olmayan üst yönetim ekibi üyelerinin sahip olduğu hisselerin yüzdesiyle ve doğrudan bağlı ortaklığı içinde tuttuğu öz sermaye tutarıyla olumlu bir şekilde ilişkili bulmuştur. Ayrıca firmanın yurtdışı bağlı ortaklığında sahip olduğu öz sermaye artarsa, firmanın gelişmekte olan ekonomilerin daha az keşfedilmiş ve daha riskli piyasalarına girme kararı ile büyük blok sahiplerinin (yani, aile üyeleri, aile üyesi olmayan üst yönetim ekibi üyeleri ve kurumsal yatırımcılar) hisse sahipleri ile arasındaki olumlu ilişkinin artacağını tespit etmiştir. Zheng ve ark. (2016) gelişmekte olan çokuluslu İşletmelerin, doğrudan yabancı yatırım yapmak için yer seçim kararlarını incelerken kültürel ve kurumsal mesafeyi değişken olarak belirlemişlerdir. Ayrıca deneyim ve üretim alanında katma değer yaratan faaliyetlerin etkisini de çalışmalarının analizlerine dahil etmişlerdir.

Doğrudan yabancı yatırımların tamamlayıcı mı, yoksa ikame edici nitelikte mi olduğu üzerine çalışan Resmini ve Siedschlag (2013), Çin'e ve diğer ülkelere yapılan doğrudan

yabancı yatırımların ülke gruplarındaki etkisini araştırmıştır. Genel olarak Çin'e yapılan doğrudan yabancı yatırım akışlarının diğer ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırım akışlarını tamamlayıcı nitelikte olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu tamamlayıcılıklar zamanla azalma eğilimi sergilemekte ve ülke grupları arasında ve ülke gruplarında değişiklik göstermektedir. Ayrıca, sonuçlar, Çin'e doğrudan yatırımın hem yatay hem de dikey doğrudan yabancı yatırımı diğer ülkelere teşvik etmesine rağmen, bu doğrudan yabancı yatırımların tamamlayıcılıklarının dikey doğrudan yabancı yatırımlarda güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Ar-Ge faaliyeti gösteren doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararı üzerine çalışan Siedschlag ve ark. (2013), Avrupa Birliği'nde yerleşik çokuluslu şirketlerin yer seçim kararını analiz etmişlerdir. Bir AR-GE yabancı ortaklığının yer bulma olasılığının, yabancı AR-GE faaliyetlerinden, beşeri sermayeden, araştırma merkezlerine yakınlığından ve bölgenin araştırma ve yenilik kapasitesinden kaynaklanan yoğunlaşma ekonomileri ile birlikte arttığını göstermektedir. Çokuluslu Avrupalı firmalara kıyasla, Kuzey Amerika çokuluslu firmalarında patent yoğunluğunun ve araştırma merkezlerine olan yakınlığın etkileri daha kuvvetlidir. Hükümetin Ar-Ge harcama yoğunluğu, bölgedeki Avrupalı çokuluslu firmalar tarafından Ar-Ge faaliyetlerinin konumlandırılma ihtimalini arttırırken, Ar-Ge faaliyetlerinin Kuzey Amerika çokuluslu firmalar tarafından konumlandırılma olasılığı üzerinde önemli bir etkisi bulunmamaktadır.

Tablo I'de incelenen çalışmaların yazar/ları, analizlerinde kullanılan yöntem, ele alınan örneklem, hangi teori ışığında ele alındığı ve çalışmada kullanılan yenilik getiren faktörler özetlenmektedir.

Tablo I. İncelenen Çalışmalara Ait Bilgiler

Yazar(lar)	Yöntem	Örneklem	Teori	Getirdiği Yenilik
Wu ve Strange (2000)	Koşullu Logit Modeli	Çin'deki Sigortacılık Sektörü		Sigortacılık Sektörü
Li ve Hu (2002)	Çoklu Logit Modeli	KOBİ'ler	Klasik Yer Seçim Teorisi	Teknik Verimlilik
Disdier ve Mayer (2004)	Koşullu Logit Modeli İç İç Geçmiş Logit Modeli	Doğu/Batı Avrupa	Yeni Ekonomik Coğrafya Modeli	Yığılma Ekonomileri Bölgesel Ayrım

Kang ve Lee (2007)	Koşullu Logit Modeli	Güney Koreli Çokuluslu Şirketler		Bölgesel Gelir Üretim Maliyetleri (Ücretler, Kaliteli İşgücü) Altyapı (Trenyolu, İç Su Yolu Geçidi) Ekonomik Bölgeler Mesafe
Ma ve Delios (2007)	Hayatta Kalma Analizi	Çin'deki Japon Doğrudan Yabancı Yatırımlar	İşlem Maliyeti Teorisi	Giriş Modu Giriş Zamanı ve Oranı Endüstrinin Karakteri (Global/(İmalat-Servis)/DYY Teşvik Eden) Ekonomik Özellikler Coğrafi Özellikler Kurumsal Özellikler
Aw ve Lee (2008)	Çok Terimli Logit Modeli	Tayvanlı Çokuluslu Elektronik Şirketleri	Klasik Yer Seçim Teorisi	Gelir Durumuna Göre Coğrafi Olarak Ayrılmış Pazarlar (Yerel/Yabancı Düşük/Yabancı Yüksek) Sabit Yatırım Maliyetleri Üretim Maliyetleri Ulaşım Maliyetleri Pazarın Büyüklüğü Firmanın Verimlilik Düzeyi
Basile ve ark. (2008)	Karma Logit Modeli	8 Avrupa Birliği Ülkesi 50 Bölge	İhracat Platformu Doğrudan Yatırım Teorisi	Yığılma Ekonomisi Kişi Başına Düşen Gelir İşsizlik Oranı Pazar Büyüklüğü Vergiler Eğitim Altyapı Ar-Ge Faaliyetleri
Du ve ark. (2008a)	Regresyon Analizi	Çin'de Yatırım Yapan ABD Çokuluslu Şirketler	Klasik Yer Seçim Teorisi	Yığılma Ekonomisi Mülkiyet Haklarının Korunması Sözleşmenin Bağlayıcılığı
Du ve ark. (2008b)	Ayrık Seçim Analizi	Çin'de Yatırım Yapan ABD, Avrupa Birliği, Japon ve	Klasik Yer Seçim Teorisi	Yığılma Ekonomisi Kurumların Etkisi

		Kore Çokuluslu Şirketleri		
Luo ve ark. (2008)	Regresyon Analizi	Çin'deki 16 İlde 98 İlçede	Eklektik Paradigma (OLI Paradigması)	Yığılma Ekonomisi Doğal Kaynaklar İşgücü Maliyeti Ulaşım Altyapısı
Strange ve ark. (2009)	Çok Terimli Logit Modeli	Çin'de Yatırım Yapan Tayvan Çokuluslu Şirketleri	Üst Kademe Teorisi Kurumsal Teori	Firmaya Özgü Özellikler
Chidlow ve ark. (2009)	Çok Terimli Logit Modeli	Polonya'daki Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Yeni Ekonomik Coğrafya Modeli	Yığılma Ekonomisi Coğrafi Özellikler Pazarın Büyüklüğü Bilgi Arayışı Verimlilik Düzeyi
Debaere ve ark. (2010)	Eğilim Skoru Yöntemi	Güney Koreli Çokuluslu Şirketlerin Dışa Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımları		İstihdam
Jean ve ark. (2011)	Korelasyon Analizi	Çin'de Yatırım Yapan Tayvanlı Ticaret Grupları	Sosyal Ağ Teorisi	Yatırım Eğilimi Etnik Bağlar Performans
Barassi ve Zhou (2012)	Rassal Etkiler Panel Probit Yöntemi Regresyon Analizi	20 kaynak OECD ülkesi ve 52 ev sahibi ülke	Dikey Entegrasyon Teorisi Yatay Entegrasyon Teorisi	Yolsuzluk
Du ve ark. (2012)	Regresyon Analizi	Çin'de Yatırım Yapan Hong Kong, Tayvan, ABD, Avrupa Birliği, Japon ve Kore Çokuluslu Şirketleri	Klasik Yer Seçim Teorisi	Kültürel Mesafe Yığılma Ekonomisi Kurumların Etkisi

Kang ve Jiang (2012)	Regresyon Analizi	8 Ana Asya Ekonomisinde Yatırım Yapan Çinli Firmalar	Uluslararası Ticaret Teorisi İçselleştirme Teorisi Bilişsel Kurumsal Teori	Ekonomik Faktörler Kurumsal Faktörler
Resmini ve Siedschlag (2013)	Regresyon Analizi	Çin'de Yatırım Yapan Çokuluslu Şirketler	Modifiye Çekim Modeli	Tamamlayıcı İlişkiler
Siedschlag ve ark. (2013)	Koşullu Logit Modeli İç İç Geçmiş Logit Modeli	Avrupa Birliği'nde Yerleşik Çokuluslu Şirketler	Klasik Yer Seçim Teorisi	Ar-Ge Faaliyetleri
Huett ve ark. (2014)	Lojistik Regresyon	DYY Yapan 100 Alman KOBİ'si	Klasik Yer Seçim Teorisi	Kaynak Tabanlı Değer Erozyonu Bilgi Yoğunluğu Uluslararası Deneyim
Jiang ve ark. (2014)	Nadir Olay Logit Modeli	Japon İmalat Firması Doğrudan Yabancı Yatırımcıları	Örgütsel Öğrenme Teorisi	Vekaleten Yapılan Deneyim
Yin ve ark.(2014)	Doğrusal Panel-Veri Tahmin Modeli	17 İlde Çin'de Servis Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Çokuluslu Şirketler	Genelleştirilmiş Yatırım Teorisi	Hizmet Sektörü Talep Tarafı Faktörleri Arz Tarafı Faktörleri Yığılma Ekonomisi Kurumsal Faktörler Bölgesel Etkileşim
Anderson ve Sutherland (2015)	Poisson Regresyon Analizi	Amerika'da Sıfırdan Yatırım ya da Birleşme Yoluyla Çinli DYY'cılar	Geleneksel Süreç Teorisi	Giriş Modları Stratejik Varlık Arayışı
Lien ve Filatotchev (2015)	İki Terimli Logit Modeli Çok Katmanlı Analiz	Çin'de Yatırım Yapan Tayvanlı Çokuluslu Şirketler	Vekalet Teorisi	Ana Firma/Bağlı Ortaklık Ortaklık Sahiplik Faktörleri (Aile/Üst Yönetim Ekibi/Kurumsal Yatırımcılar)
Jindra ve ark. (2016)	Ayrık Seçim Modelleri Logit Modeli	Avrupa Birliği'nde Yerleşik Çokuluslu Şirketler	Teknolojik Birikim Yaklaşımı	Teknoloji Ar-Ge Uzmanlaşma

Kang ve Liu (2016)	Koşullu Lojistik Regresyon	Çinli Çokuluslu Şirketler	Stratejik Niyet Yaklaşımı Kurumsal Teori	Devlet Politikası ve Teşvikler Politik Risk
Zheng ve ark. (2016)	Koşullu Logit Modeli	Çinli Çokuluslu Şirketler	Kurumsal Teori	Deneyim Stratejik Eğilim
Belkhodja ve ark. (2017)	İki Terimli Logit Modeli	Çin'de Yatırım Yapan Çokuluslu Şirketleri	Klasik Yer Seçim Teorisi	Eğitim Fikri Mülkiyet Hakları
De Simone ve D'Uva (2017)	Regresyon Analizi	Macaristan'da Yatırım Yapan Çokuluslu Şirketleri	Klasik Yer Seçim Teorisi	Yerel Yönetimlerin Kamu Harcamaları Sanayi Bölgesi

V. SONUÇ

Küreselleşen dünya ile birlikte uluslararası alanda yeni pazarlara ve müşterilere ulaşmak için doğrudan yabancı yatırımlar büyük önem taşımaktadırlar. Ülkeler, doğrudan yabancı yatırım girişlerini ekonomik kalkınma fırsatı olarak görürlerken, yatırım kararının verilmesi birçok faktörün bir arada değerlendirilmesi gereken stratejik bir değerlendirme gerektirmektedir. Bu nedenle, ev sahibi ülkenin yer seçim kararında etkili olan, doğrudan yabancı yatırımcıları cezp etmede büyük payı olan faktörlerin neler olduğunun anlaşılması hem yatırımcılar hem de ülkeler açısından değer taşımaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımcıların yer seçim kararında etkili olan faktörleri inceleyen bu keşifsel çalışmada, 2000'li yıllardan bu yana yapılan güncel yabancı çalışmalarda ele alınan temel faktörlerin yanı sıra güncel çalışmalarda yer bulan, farklılık yaratan değişkenlere de değinilmiştir. Çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımcının yer seçim kararında etkisi olan yer alan pazar boyutu, işgücü ücreti, altyapı olanakları ve yığılma ekonomileri, kültür gibi temel faktörler kullanılmaktadır. Bu değişkenlerden analizlerde en çok ele alınan yığılma ekonomileri faktörü olmuştur. Bunların yanı sıra 2000'li yıllara kadar imalat sektörü üzerine yapılan çalışmalar yerine hizmet sektörü üzerine çalışan, teknik verimlilik kavramını analizlerine dâhil eden, geçiş ekonomilerini, ülkelerin değişik gelişmişlik seviyelerini (az gelişmiş, gelişmekte olan, gelişmiş) dikkate alan, uygulanan politikaların, stratejilerin, yolsuzluk gibi kavramların etkisine bakan, firmaya özgü kültür, etnik bağlar, bilgi yoğunluğu, deneyim, uzmanlaşma gibi özelliklerin değerine değinen, konuyu stratejik varlık arayışında

olan yatırımcıların bakış açısından ele alan ülkesel, bölgesel ya da firma düzeyinde yapılan çalışmalara rastlanmıştır.

İncelenen çalışmalarda çoğunlukla çokuluslu şirketlerin, doğrudan yabancı yatırım kararları dünya üzerinde bir bölge (makro) ve ülke (ulusal) açısından incelenirken, ülke içinde (mikro, ulus altı) yatırım için en uygun yer seçimi konusunda yeterli çalışma bulunmadığı sonucuna varılmaktadır. Sektörel bazda ele alınmış çalışmaların azlığı nedeniyle, doğrudan yabancı yatırım yer seçim kararı incelenirken bu alana da bakılması gerektiğini düşündürmektedir. Benzer şekilde çalışmaların hep aynı ülkeler ve bölgeler üzerinde yoğunlaşmış olması, farklı ülke ve bölgelerin de aynı değişkenlerle dahi yer seçim kararları incelendiğinde, sonuçların yenilik getirici olacağına inanılmaktadır.

Çalışmanın sınırlılığı, kısıtlı bir zaman aralığında, belirli anahtar sözcükler aratılarak yapılmasıdır. Çalışma doğrudan yabancı yatırım yer seçimi konusunda çalışmayı düşünen araştırmacılar için bir derleme niteliğindedir ve çalışmanın ileride bu alanda yapılacak araştırmalara, ev sahibi ülkenin doğrudan yabancı yatırımı yapacağı yer seçim kararında faydalanabileceği temel ve kullanılan güncel değişkenleri göstererek, bunların ötesinde bu alana neler ekleyebileceği konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir.

REFERANSLAR

- Anderson, E. & Gatignon, H. (1986). Modes of foreign entry: A transaction cost analysis and propositions. *Journal of International Business Studies*, 17: 1–26.
- Anderson, J., & Sutherland, D. (2015). Entry mode and emerging market MNEs: An analysis of Chinese Greenfield and Acquisition FDI in the United States. *Research in International Business and Finance*, 35: 88–103.
- Aw, B-Y. & Lee, Y. (2008), Firm Heterogeneity and Location Choice of Taiwanese Multinationals. *Journal of International Economics*, 75: 167-79.
- Barassi, M.R. & Ying, Z. (2012). The Impact of Corruption on FDI: A Parametric and Non Parametric Analysis. *European Journal of Political Economy*, 28(3): 302–12.
- Basile R., Castellani D. and Zanfei A. (2008). Location choices of multinational firms in Europe: the role of national boundaries and EU policy. *Journal of International Economics*, 74: 328–340.
- Belkhodja, O., Mohiuddin, M. & Karuranga, E. (2017). The Determinants of FDI Location Choice in China: A Discrete-Choice Analysis. *Applied Economics*, 49 (13): 1241-1254.
- Buckley, P. J., & Casson, M. (1976). *The future of multinational enterprises*. London: Macmillan.
- Burt, R. S. (1997). The contingent value of social capital. *Administrative Science Quarterly*, 42(2): 339–365.
- Cantwell, J.A. (1989). *Technological innovations and multinational corporations*. London: Basil Blackwell.
- Chidlow, A., Salciuviene, L., & Young, S. (2009). Regional Determinants of Inward FDI Distribution in Poland. *International Business Review*, 18: 119-113.
- Çinko, L. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1): 117 -131.
- De Simone, E. & D’Uva, M (2017). Social Support, Industrial Parks and FDI Location Choice across Hungarian Counties. *Social Indicators Research*, 133 (3): 1031-1045.
- Debaere, P., Hongshik, L. & Joonhyung L. (2010). It matters where you go: Outward foreign direct investment and multinational employment growth at home. *Journal of Development Economics*, 91: 301-309.
- Deng, P. (2009). Why do Chinese firms tend to acquire strategic assets in international expansion? *Journal of World Business*, 44(1): 74-84.
- Dicken, P. (1998). *Global Shift: Transforming the World Economy*, Third Edition, Paul Chapman, New York.
- Disdier, A., & Mayer, T. (2004). How different is Eastern Europe: structure and determinants of location choices by French firms in Eastern and Western Europe. *Journal of Comparative Economics*, 32: 280-296.
- Du, JL, Lu, Y & Tao, ZG. (2008a). Economic institutions and FDI location choice: Evidence from US multinationals in China. *Journal of Comparative Economics*, 36(3): 412–29.

- Du, J.L., Lu, Y & Tao, ZG. (2008b). FDI location choice: Agglomeration vs institutions. *International Journal of Finance & Economics*, 13(1): 92–107.
- Du J.L., Lu Y. & Tao Z.G. (2012). Institutions and FDI location choice: The role of cultural distances. *Journal of Asian Economics*, 23(3): 210–223.
- Dunning, J. H. (1977). *Trade, location of economic activity and the MNE: a search for an eclectic approach* In Ohlin, B.; Hesselborn, P. ve Wijkman P. (eds) *The Allocation of Economic Activity*, MacMillan, London.
- Dunning, J. H. (1979). Explaining changing patterns of international production: some empirical tests. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 41: 269-296.
- Dunning, J.H. (1980). Toward an Eclectic Theory of International Production: Some Empirical Tests. *Journal of International Business Studies*, 11: 9–31.
- Dunning, J. H. (1988). *Explaining international Production*, Unwin Hyman, London.
- Dunning, J. H. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Addison-Wesley, New York.
- Dunning, J. H. (1995). Reappraising the Eclectic Paradigm in an Age of Alliance Capitalism. *Journal of International Business Studies*, 26: 461–491.
- Dunning, J. H. (1998). Location and the multinational enterprise: a neglect factor? *Journal of International Business Studies*, 29: 45-66.
- Finkelstein, S. & Hambrick, D. (1996). *Strategic Leadership: Top Executives and their Effects on Organizations*, Minneapolis: West Publishers.
- Hamel, G. & Prahalad, C.K. (1989). Strategic intent. *Harvard Business Review*. 67(3): 63-67.
- Helpman, E. (1984). The factor content of foreign trade. *The Economic Journal*, 94: 84–94.
- Horst, T. (1972). Firms and Industry Determinants of Decision to Invest Abroad: An Empirical Study. *Review of Economics and Statistics*, 54: 258–266.
- Horstmann, I.J. & Markusen, J.R. (1992). Endogenous market structures in international trade (natura facit saltum). *Journal of International Economics*, 32: 109–129.
- Huett, P., Baum, M., Schwens, C., & Kabst, R. (2014). Foreign direct investment location choice of small- and medium-sized enterprises: The risk of value erosion of firm-specific resources. *International Business Review*, 23: 952–965.
- Jean, R.B., Tan, D. & Sinkovics, R.R. (2011). Ethnic ties, location choice, and firm performance in foreign direct investment: A study of Taiwanese business groups FDI in China. *International Business Review*, 20: 627–635.
- Jiang, G. F., Holburn, G. L. F. & Beamish, P. W. (2014). The impact of vicarious experience on foreign location strategy. *Journal of International Management*, 20(3): 345–358.
- Jindra, B., Hassan, S. S., & Cantner, U. (2016). What does location choice reveal about knowledge-seeking strategies of emerging market multinationals in the EU? *International Business Review*, 25(1): 204–220.
- Kang Y. & Jiang, F. (2012). FDI location choice of Chinese multinationals in East and Southeast Asia: traditional economic factors and institutional perspective. *J World Bus*, 47: 45–53.
- Kang, J. & Lee, H.S. (2007). The determinants of location choice of South Korean FDI in China. *Japan and the World Economy*, 19 (4): 441-460.

- Kang, Y. & Liu, Y. (2016) Natural resource-seeking intent and regulatory forces: Location choice of Chinese outward foreign direct investment in Asia. *Management Research Review*, 39(10): 1313-1335.
- Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Laulajainen, R. & Stafford, H. (1995). *Corporate Geography: Business Location Principles and Cases*, Kluwer Academic, Dordrecht.
- Li, Y., & Hu, J. (2002). Technical efficiency and location choice of small and medium-sized enterprises. *Small Business Economics*, 19: 1-12.
- Lien, Y.C. & Filatotchev, I. (2015). Ownership characteristics as determinants of FDI location decisions in emerging economies. *Journal of World Business*, 50(4): 637–650.
- Luo, L., Brennan, L., Liu, C., & Luo, Y. (2008). Factors influencing FDI location choice in China's inland areas. *China & World Economy*, 16(2): 93–108.
- Ma, X. & Delios, A. (2007). A New Tale of Two Cities: Japanese FDI in Shanghai and Beijing, 1973-2003. *International Business Review*, 16: 207-228.
- McCann, P. & Mudambi, R. (2005). Analytical differences in the economics of geography: the case of the multinational firm. *Environment and Planning A*, 37(10): 1857-1876.
- Neary, P. (2002). Foreign direct investment and the single market. *Manchester School*, 70 (3): 291 – 314.
- North, D.C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge, MA.
- OECD (1996). *Detailed Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*, Third Edition, OECD Publication, Paris.
- Resmini, L. & I. Siedschlag (2013). Is Foreign Direct Investment to China Crowding Out the Foreign Direct Investment to Other Countries? *China Economic Review*, 25: 1-16.
- Rui, H. & Yip, G.S. (2008). Foreign acquisition by Chinese firms: a strategic intent perspective. *Journal of World Business*, 43(2): 213-226.
- Siedschlag, I., Zhang, X., Smith, D., & Turcu, C. (2013). What determines the location choice of R&D activities by multinational firms? *Research Policy*, 42: 1420-1430.
- Strange, R., Filatotchev, I., Lien, Y. C., & Piesse, J. (2009). Insider control and the FDI location decision: evidence from firms investing in an emerging market. *Management International Review*, 49(4): 433–454.
- UNCTAD, (2005). *World Investment Report 2005: Transnational Corporations and the Internationalization of R&D*, United Nations Publications, New York.
- Vernon, R. (1966). International investment and international trade in the Product Cycle. *Quarterly Journal of Economics*, 80: 190–207.
- Vernon, R. (1970). *Organization as a Scale Factor in the Growth of Firms* in J. W. Markham and G. F. Papanek (eds.), *Industrial Organization and Economic Development*, Boston: Houghton Mifflin, 47–66.
- Watts, H. D. (1987). *Industrial Geography*, Longman, Essex.
- Wu, X. & Strange, R. (2000). The location of foreign insurance companies in China. *International Business Review*, 9: 383–398.

- Yavan, N. (2006). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, G. (2008). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1): 75-97.
- Yin, F., Ye, M. & Xu, L. (2014). Location determinants of foreign direct investment in services: Evidence from Chinese provincial-level data. *London School of Economics and Political Science*, Asia Research Centre Working Paper 64.
- Zheng Y., Yan, D. & Ren, B. (2016). Institutional distance, firm heterogeneities, and FDI location choice of EMNEs. *Nankai Business Review International*, 7(2): 192-215.